

„Wychowanie w Rodzinie” t. XX (1/2019)

nadesłany: 4.03.2018 r. – przyjęty: 5.03.2018 r.

Agnieszka LEWICKA-ZELENT*

Przygotowanie nauczycieli do nauczania przedmiotu WDŻ

Training teachers in delivering FLE (Family Life Education) subject

Streszczenie

Cel: Ustalenie, w jakim stopniu nauczyciele WDŻ są właściwie przygotowani do nauczania przedmiotu.

Metody: Badanie przeprowadzono z wykorzystaniem sondażu diagnostycznego w grupie 40 pedagogów, którzy na poziomie szkoły podstawowej realizują treści z tego przedmiotu. Zastosowano trzy narzędzia badawcze: kwestionariusz ankiety własnego autorstwa, Kwestionariusz Komunikacji w Rodzinie M. Kaźmierczak oraz Kwestionariusz Stylu Przywiązania M. Plopy.

Rezultaty: Na podstawie uzyskanych wyników badania własnego można sformułować tezę, że nauczyciele WDŻ w doborze treści omawianych podczas lekcji kierują się przede wszystkim indywidualnymi potrzebami młodzieży, dostosowując tematy zajęć do jej bieżących problemów. Poza tym realizują oni zagadnienia wchodzące w zakres podstawy programowej. Większość z nich podkreśliła, że potrafi podtrzymywać dobre relacje z młodzieżą, wykazuje otwartość względem uczniów i zachowuje elastyczność w doborze nowych treści. Jedna trzecia z nich zauważa swoje braki metodyczne i merytoryczne, zwłaszcza w zakresie wiedzy psychologicznej i medycznej. Dostrzegają oni również problem zbyt małej liczby godzin przeznaczonych na WDŻ, co uniemożliwia

* e-mail: agnieszka.lewicka@poczta.umcs.lublin.pl

Instytut Pedagogiki, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, ul. Narutowicza 12, 20-093 Lublin, Polska. ORCID: 0000-0002-6967-8966.

poruszenie wielu ciekawych tematów. Trzy piąte badanych w sposób właściwy komunikuje się z małżonkiem i może być autorytetem w tej roli dla młodzieży. Typowy uniwersalny styl przywiązaniowy charakterystyczny jest dla niespełna jednej piątej badanych.

Wnioski: Nauczyciele WDŻ, wśród których dominują kobiety, w większości zostali zmotywowani zewnątrz do podjęcia szkolenia w zakresie tego przedmiotu. Dostrzegają oni zarówno swoje zasoby, jak i deficyty w przygotowaniu do nauczania WDŻ. W pracy z uczniami zauważają potrzebę stosowania niekonwencjonalnych metod służących rozwijaniu umiejętności przydatnych w życiu rodzinnym i społecznym. Osobiste problemy w komunikacji ze swoim partnerem życiowym mają specyficzny wpływ na wiarygodność nauczyciela WDŻ.

Słowa kluczowe: WDŻ, wychowanie, rodzina, młodzież, szkoła

Abstract

Aim: To establish the extent to which FLE teachers are properly trained to deliver the subject.

Methods: The study was conducted by way of a diagnostic survey in the group of 40 teachers implementing the contents of the subject at the level of primary school. The following three research tools were applied: the author's own survey questionnaire, Family Communication Questionnaire and Attachment Style Questionnaire by M. Plopa.

Results: Based on the obtained author's own research results the thesis can be formulated that FLE teachers take into account, first and foremost, individual needs of young people when selecting lesson discussion topics. They adjust lesson subjects to the youngsters current problems. Moreover, they raise the issues included into the curriculum. Most of them emphasise that they can maintain good relations with young people, demonstrate openness towards students, and remain flexible in choosing new subjects. One third of them perceives their own methodological and subject-specific deficits, in particular in the field of psychology and medicine. They also perceive the problem in covering a large number of interesting topics because there are not enough lesson hours designated for FLE subject. Three fifths of the examined persons communicate with their spouse appropriately, and may represent the authority in this role for young people. A typical unique attachment style is characteristic of less than one fifth of them.

Conclusions: FLE teachers, among whom women dominate, are motivated externally to undertake the training in this regard. They notice both their own resources as well as deficits in preparation for teaching FLE. When working with students, they notice the need to use unconventional methods to develop skills useful in family and social life. Personal problems in communication with their life partner has a specific influence on the credibility of the FLE teacher.

Keywords: FLE subject, education, family, young people, school

Wraz ze zmianami wynikającymi z przepisów prawnych reformy przeprowadzonej w szkolnictwie polskim w 1999 roku wprowadzono nowy przedmiot nauczania – wychowanie do życia w rodzinie [dalej: WDŻ], wychodząc z założe-

nia, że młodzież powinna być odpowiednio przygotowana do funkcjonowania w rodzinach własnych. Sama idea i intencje ustawodawcy nie podlegają dyskusji, gdyż szkoła stanowi jedno z najważniejszych, po rodzinie, miejsc socjalizacji i wychowania młodego człowieka. W świetle kolejnej reformy edukacji nieco zmodyfikowano wcześniejsze ustalenia, tak aby były one kompatybilne ze zmianami wynikającymi z przywrócenia w nowym kształcie ośmioletniej szkoły podstawowej i stopniowego wygaszania szkół na poziomie gimnazjalnym.

Ministerstwo Edukacji Narodowej w czerwcu 2017 roku wydało rozporządzenie zmieniające w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji, zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego¹. Od 1 września 2017 roku zajęcia realizowane są w starszych klasach szkoły podstawowej (IV–VIII) i w szkołach ponadpodstawowych (§ 1 pkt 2). Realizowane treści programowe mają stanowić spójną całość z założeniami wychowawczo-profilaktycznymi szkoły, zwłaszcza w zakresie wspierania wychowawczej funkcji rodziny, kształtowania odpowiednich poglądów uczniów na temat ich seksualności oraz ich postaw – prospołecznej, prorodzinnej i prozdrowotnej (§ 2). W każdym roku szkolnym młodzież może skorzystać z tych zajęć w wymiarze 14 godzin, w tym po 5 godzin osobno dziewczęta i chłopcy (§ 3). Zgodę na uczestniczenie w nich wyrażają opiekunowie prawni osób niepełnoletnich i pełnoletni uczniowie, po uzyskaniu w szkole informacji o celach i treściach realizowanego programu nauczania, podręcznikach szkolnych oraz środkach dydaktycznych (§ 5). Nauczyciel prowadzący przedmiot wychowanie do życia w rodzinie nie wystawia uczniom ocen, co oznacza, że uczestniczenie w lekcjach wDZ nie wpływa na promocję ucznia do kolejnej klasy ani ukończenie przez niego szkoły na danym poziomie edukacji (§ 4 pkt 3). Uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, w tym uczniowie z niepełnosprawnościami sprzężonymi, z których jedna dotyczy deficytów intelektualnych, realizują odrębną podstawę programową kształcenia ogólnego, która obejmuje zagadnienia związane z wychowaniem do życia w rodzinie (§ 1 pkt 3)². Reasumując, przepisy prawa polskiego umożliwiają młodzieży udział w nieobligatoryjnych zajęciach wspierających ją w procesie dojrzewania do świadomego współuczestniczenia w życiu rodziny pochodzenia i własnej, zgodnego z normami społecznymi i samodzielnie ukształtowaną hierarchią wartości.

W podstawie programowej wDZ do klas IV–VIII szkoły podstawowej cele kształcenia zakwalifikowano do siedmiu grup. Nauczyciele prowadzący ten

¹ Zob. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 sierpnia 1999 r. (Dz.U. Nr 67, poz. 756).

² Tamże.

przedmiot zmierzają do podkreślania pozytywnych wartości rodziny i indywidualnego wkładu w jej utrzymanie oraz konieczności okazywania szacunku osobom najbliższym i wszystkim innym osobom z kręgu środowiska lokalnego. Pomagają młodzieży zrozumieć zmiany rozwojowe, jakie zachodzą w jej organizmie oraz w funkcjonowaniu społeczno-emocjonalnym, seksualnym, poznawczym, fizycznym i moralnym u progu dorosłości. Pokazują, jak wykorzystać swoje zasoby osobiste, wzmacniane w procesie kierowania własnym rozwojem, oraz zasoby społeczne, oferowane przez specjalistów do pokonania tych trudności. Uczą bezpiecznego korzystania przez uczniów ze środków masowego przekazu i umiejętności świadomej obrony przed ich destrukcyjnym oddziaływaniem. Wymienione cele odpowiadają właściwym treściom sprawdzonym do 36 obszarów dydaktycznych. Nauczyciele prowadzący przedmiot wychowanie do życia w rodzinie wraz z innymi pracownikami szkoły zobligowani są do rzetelnego wykonywania następujących zadań:

- wspierania wychowawczej roli rodziny;
- współpracy z opiekunami prawnymi uczniów;
- wspierania młodzieży w rozwoju i samowychowaniu;
- tworzenia pozytywnego klimatu w szkole;
- przekazywania uczniom wiedzy o człowieku i zasadach rządzących jego wszechstronnym rozwojem;
- uświadamiania młodzieży, co im zagraża, i w jaki sposób można zapobiegać niebezpieczeństwom;
- przekazywania informacji na temat systemu poradnictwa dla dzieci i młodzieży;
- rozwijania umiejętności, które młody człowiek może wykorzystać od pokonywania problemów życiowych³.

Nauczyciele pracujący z dziećmi i młodzieżą są zobligowani do profesjonalnego przygotowania w zakresie merytorycznym, metodycznym i kompetencyjnym. Z uwagi na rodzaj nauczanego przedmiotu powinni zadbać także o specjalistyczne wykształcenie. W przypadku wychowania do życia w rodzinie, które w dużej mierze czerpie swoje treści z takich dyscyplin, jak socjologia, psychologia, pedagogika, prawo czy medycyna, przygotowanie do lekcji wymaga od nauczycieli posiadania interdyscyplinarnej wiedzy i umiejętności zastosowania aktywizujących metod pracy z uczniami. Ważna jest również postawa samego nauczyciela, ponieważ stanowi on dla młodzieży wzór do naśladowania w roli małżonka, matki lub ojca. Omawiane treści korelują bezpośrednio z zachowaniem pedagogów w rodzinie własnej, szczególnie w mniejszych miejscowościach,

³ Podstawa programowa – wychowanie do życia w rodzinie. Szkoła podstawowa – klasy IV–VIII, <https://men.gov.pl/wp-content/uploads/2016/11/wdz-ok.pdf> [dostęp: 22.02.2018].

w których znajdują się wszyscy mieszkańcy. Istotna jest zatem spójność tego, co dziecko widzi i słyszy o swoim nauczycielu (jakim jest rodzicem, jakim jest małżonkiem), z następującymi zagadnieniami omawianymi w czasie lekcji:

1. Rodzina jako miejsce rozwoju człowieka i relacji międzyludzkich. Struktura rodziny: rodzina wielopokoleniowa, rodzina pełna, rodzina niepełna, rodzina zrekonstruowana. Miejsce dziecka w rodzinie. 2. Funkcje rodziny: prokreacyjna, opiekuńcza, wychowawcza, ekonomiczna, religijna i profilaktyczna oraz ich znaczenie na poszczególnych etapach rozwoju człowieka. 3. Wartości związane z seksualnością człowieka: męskość, kobiecość, miłość, małżeństwo, rodzicielstwo. Znaczenie odpowiedzialności w przeżywaniu własnej płciowości oraz budowaniu trwałych i szczęśliwych więzi. 4. Główne funkcje płciowości: wyrażanie miłości, budowanie więzi i rodzicielstwo, wzajemna pomoc i uzupełnianie, integralna współpraca płci. Odpowiedzialność za sferę seksualną i prokreację. [...] 6. Życie jako fundamentalna wartość. Planowanie dzieciństwa rodziny. [...] 16. Dojrzałość do małżeństwa oraz motywy jego zawierania; czynniki warunkujące trwałość i powodzenie małżeństwa. [...] 28. Wzajemna pomoc w obowiązkach domowych. [...] 30. Wiąż rodzinna, związki uczuciowe i relacje w rodzinie; budowanie prawidłowych relacji. Różnice w ocenianiu rzeczywistości przez dziadków, rodziców, dzieci. Przyczyny konfliktów i sposoby ich rozwiązywania. Umiejętność komunikowania swoich uczuć. Odpowiedzialność wszystkich członków za atmosferę panującą w rodzinie⁴.

Jednym z tematów poruszanych na WDZ z młodzieżą jest znaczenie w jej życiu autorytetów, które Bogusław Śliwerski określa jako

wzór czy swoiste przymioty i kompetencje wychowawców, zwiększające ich możliwości oddziaływania na wychowanków, przekazywanie im wiedzy, postaw, wartości i formowania określonych umiejętności⁵.

Magdalena Wasylewicz⁶ przeprowadziła badania w grupie 215 uczniów z gimnazjum. Blisko 90% z nich uznało, że potrzebuje w życiu autorytetów, które udzielią im wsparcia w procesie rozwoju. Niemniej jednak tylko 58% młodzieży stwierdziło, że jakaś osoba jest dla niej autorytetem, a dla 42% z niej takim wzorcem osobowym są rodzice. Tylko 8% uczniów uważa, że autorytetem jest dla nich nauczyciel (ale żaden ze szkoły, do której uczęszczają badani). Według Anny Putyńskiej i Leszka Putyńskiego potrzeby posiadania autorytetu nie są w stanie zaspokoić rówieśnicy. Jego brak często skutkuje natomiast poczuciem osamotnienia oraz przejawianiem zachowania prowokacyjnego, ryzykownego, a nawet przestępczego⁷.

⁴ Tamże.

⁵ B. Śliwerski, *Autorytety w pedagogice*, [w:] *Wielka Encyklopedia PWN*, t. 2, PWN, Warszawa 2001, s. 542.

⁶ M. Wasylewicz, *Autorytety medialne – starcie czy Wsparcie (?) autorytetów realnych współczesnej młodzieży*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2016, t. XXXV, z. 1, s. 105–106.

⁷ A. Putyńska, L. Putyński, *Wychowanie do życia w rodzinie. Poradnik dla nauczycieli*, ORE, Warszawa 2015, s. 11.

Dlatego warto zadbać, aby takim wzorcem osobowym dla młodych ludzi byli nauczyciele przedmiotu wychowanie do życia w rodzinie, którzy dzięki posiadanej specjalistycznej wiedzy, wysoko rozwiniętym umiejętnościom oraz silnym cechom charakteru będą mogli skutecznie ich wspierać w procesie dydaktyczno-wychowawczym, a następnie ukierunkować w procesie samodoskonalenia. Można zatem pokusić się o stwierdzenie, że w sytuacji, gdy rodzice nie są w pełni wydolni wychowawczo i socjalizacyjnie, to szkoła powinna pełnić kompensacyjną funkcję, szczególnie w zakresie komunikacji między członkami rodziny. Putyńscy wierzą, że szkoła posiada znaczny potencjał we wzmacnianiu kompetencji młodzieży dzięki oddziaływaniom bezpośrednio do niej skierowanym i pośrednio przez rodziców⁸. Pedagodzy mają możliwość zorganizowania zajęć edukacyjnych dla rodziców i uczniów, co skutkuje kompleksowym, jednokierunkowym udzielaniem pomocy młodym ludziom w trudnej drodze osiągnięcia dorosłości. Mogą być oni także pomocni we wzmacnianiu autorytetu rodziców. Zadania, jakie stawiane są przed nauczycielami WDŻ, stanowią dla nich swoiste wyzwanie. Zobowiązani są oni do umacniania postaw młodzieży w oparciu o wartości społeczne, przy równoczesnym uwzględnianiu różnic światopoglądowych – zarówno swoich własnych, jak i rodziców oraz uczniów. Podczas zajęć poruszają trudne tematy, które wymagają szczególnego taktu i przestrzegania zasad moralnych oraz zaspokojenia indywidualnych potrzeb młodzieży, w tym intymności. Wielką sztuką jest zdobycie jej zaufania, jakże ważnego w procesie poszukiwania sensu życia i własnej tożsamości. Z uwagi na to, że przedmiot nie jest obowiązkowy, bardzo trudno jest stworzyć pozytywną wewnętrzną motywację uczniów do uczestniczenia w lekcjach WDŻ. Podniesienie rangi przedmiotu możliwe jest dzięki stałej jego obecności w planie lekcji, informacji skierowanej do rodziców na temat zasad jego realizacji oraz odpowiedniej bazy dydaktycznej. Dlatego tak istotny jest profesjonalizm nauczycieli WDŻ. Wszechstronna wiedza stanowi tylko jeden z jego składników, ponieważ

Pedagog powinien umieć poszukiwać wspólnie z uczniem informacji, które zaspokoją młodzieńczą ciekawość. Nauczyciel wiarygodny w oczach ucznia „nie wie”, bo poszukuje, niewiarygodny zaś „nie wie”, bo nie jest ciekaw⁹.

Niemniej ważną cechą nauczycieli przedmiotu wychowanie do życia w rodzinie jest empatia, ponieważ wysoki jej poziom koreluje z mniejszą liczbą konfliktów i nieporozumień oraz lepszą organizacją procesu dydaktyczno-wychowawczego, który stanowi odzwierciedlenie potrzeb uczniów. Empatyczność nauczycieli pomaga im w obronie dzieci oraz zrozumieniu ich zachowania

⁸ Tamże, s. 3–9.

⁹ Tamże, s. 12.

w różnych sytuacjach szkolnych¹⁰. Trafne rozpoznawanie emocjonalnych stanów młodzieży ułatwia zrozumienie ich oczekiwań i potrzeb¹¹. Uczeń na podstawie obserwacji przeżyć wewnętrznych autorytetów tworzy własne sposoby reagowania empatycznego¹².

Wyniki badań własnych

Celem badania własnego było ustalenie, w jakim stopniu nauczyciele WDŻ są właściwie przygotowani do nauczania przedmiotu. Sformułowano następujące pytania szczegółowe:

- Jaka była motywacja nauczycieli do uzyskania kwalifikacji zawodowych do nauczania przedmiotu WDŻ?
- Jakie zagadnienia z zakresu WDŻ nauczyciele uznają za najbardziej atrakcyjne dla młodzieży?
- Jakie zalety dostrzegają w sobie?
- Jakie posiadają wady?
- Jaki typ komunikacji dominuje w ich małżeństwach?
- Jaki styl przywiązania jest charakterystyczny w ich relacji małżeńskiej?

W styczniu 2018 roku przebadano 40 pedagogów, którzy prowadzą zajęcia z przedmiotu wychowanie do życia w rodzinie z uczniami w szkołach podstawowych z terenu województwa lubelskiego. W grupie badanych osób znalazło się 35 kobiet i 5 mężczyzn, a średnia wieku wyniosła 41 lat i 9 miesięcy. 77% nauczycieli pracowało w szkołach wiejskich. W badaniu wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego. Zastosowano trzy narzędzia badawcze: kwestionariusz ankiety własnego autorstwa, Kwestionariusz Komunikacji w Rodzinie Marii Kaźmierczak i Mieczysława Płopy oraz Kwestionariusz Stylu Przywiązania Mieczysława Płopy¹³.

Motywacja nauczycieli do uzyskania kwalifikacji zawodowych do nauczania przedmiotu WDŻ

Według Janusza Reykowskiego motywacja jest „procesem psychicznej regulacji, dzięki któremu formułują się dążenia, przez które rozumieć należy tendencje

¹⁰ J. Rembowski, *Empatia. Studium psychologiczne*, PWN, Warszawa 1989, s. 93.

¹¹ M. Kuśpit, *Empatia*, „Remedium” 2007, nr 6, s. 23.

¹² J. Matejczuk, *Czynniki stymulujące rozwój empatii*, „Edukacja” 2005, nr 4, s. 85.

¹³ M. Płopa, *Więzi w małżeństwie i rodzinie. Metody badań*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2005, s. 154–157, 316–320.

do podejmowania czynności ukierunkowanych na określony cel”¹⁴. W badaniu własnym zapytano nauczycieli o to, jakie były przyczyny wybrania WDŻ jako przedmiotu, którego chcą nauczać w szkole. 68% z nich odpowiedziało, że jako nauczyciele różnorodnych przedmiotów w szkołach gimnazjalnych boją się o swoją przyszłość zawodową. Część z nich w kolejnych latach może stracić pracę, ale zdecydowana większość zamierza w ten sposób uzupełnić brakujące godziny do pensum. Natomiast 25% badanych przyznało, że wykonało polecenie służbowe dyrektora szkoły i podjęło dodatkowe kształcenie w ramach studiów podyplomowych dające im uprawnienia do nauczania przedmiotu wychowanie do życia w rodzinie.

W świetle uzyskanego wyniku badania należy uznać, że jedynie w przypadku 3 osób można mówić o motywacji pozytywnej wewnętrznej, co skłania do stwierdzenia, że wykonują one swoje obowiązki zawodowe z satysfakcją i zaangażowaniem, konsekwentnie wykorzystując możliwości doskonalenia własnego rozwoju zawodowego¹⁵. Natomiast zdedydowana większość badanych nauczycieli (93%) jest negatywnie zmotywowana do pracy czynnikami zewnętrznymi, co oznacza, że ich pobudki do osiągania celu w postaci zdobycia niezbędnych kwalifikacji do nauczania WDŻ mają charakter użyteczności pośredniej¹⁶. Według Karoliny Stolarczyk osobom o takim typie motywacji do pracy bardzo szybko grozi rutyna i brak wydajności¹⁷.

Zagadnienia podejmowane z młodzieżą przez nauczycieli na lekcjach WDŻ

Nauczyciele mieli możliwość oceny treści programowych z przedmiotu wychowanie do życia w rodzinie. Zdecydowana ich większość (87%) uznała, że zmuszeni są do realizowania z uczniami tematów, które są dla młodych ludzi nudne i nieatrakcyjne. Następnie poproszono osoby badane o wskazanie zagadnień, które cieszą się wśród młodzieży największym zainteresowaniem. Uzyskane informacje zostały skategoryzowane i zamieszczone w tabeli 1.

¹⁴ J. Reykowski, *Procesy emocjonalne, motywacja, osobowość*, PWN, Warszawa 1992, s. 113.

¹⁵ G. Bartkowiak, *Psychologia zarządzania*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Poznań 1999, s. 124.

¹⁶ Zob. J. Reykowski, *Z zagadnień psychologii motywacji*, WSiP, Warszawa 1976, s. 88–89.

¹⁷ K. Stolarczyk, *Koncepcja kompleksowego systemu motywacyjnego w przedsiębiorstwie społecznie odpowiedzialnym*, www.paunik.pl/referat_stolarczyk.pdf [dostęp: 23.02.2018].

Tabela 1. Najbardziej atrakcyjne dla młodzieży treści z przedmiotu WDŻ
Table 1. The most attractive content of Family Life Education subject for the youth

Atrakcyjne treści na WDŻ	N	%
Bieżące problemy uczniów	40	100
Komunikacja	38	95
Kształtowanie charakteru	10	25
Savoir-vivre	1	0,3
Relacje rówieśnicze	17	43
Problemy okresu dojrzewania	31	78
Zdrowe sposoby życia	6	15
Zasady dobrego wychowania	3	0,8
Moje miejsce w rodzinie pochodzenia i własnej	11	28
Konflikty i ich rozwiązywanie	24	60
Budowanie więzi rodzinnych	7	18
Walka z agresją i przemocą	6	15
Tolerancja	3	0,8
Zasady dobrego zachowania	1	0,3
Ciąża, macierzyństwo i ojcostwo	12	30
Uzależnienia	4	10
Pierwsze miłości	8	20
Emocje	9	23
Bezpieczeństwo, w tym w sieci	2	0,5
Szukanie pomocy	4	1
Sytuacje kryzysowe	4	1
Prawa człowieka	1	0,3
Seks	3	0,8
Adopcja	3	0,8

Źródło: Opracowanie własne.

Source: Developed by the author.

Na podstawie uzyskanych wyników badania własnego można sformułować tezę, że nauczyciele WDŻ w doborze treści omawianych podczas lekcji kierują się przede wszystkim indywidualnymi potrzebami młodzieży, dostosowując tematy zajęć do jej bieżących problemów. Poza tym realizują oni zagadnienia wchodzące w zakres podstawy programowej. Zazwyczaj jednak sięgają po najatrakcyjniejsze z punktu widzenia młodych ludzi treści, chcąc tym samym zachęcić młodzież do uczestniczenia w zajęciach, które – jako nieobligatoryjne – są często uważane w szkole za zbędne. W osiągnięciu wysokiej frekwencji na lekcjach WDŻ nie pomagają nauczyciele innych przedmiotów, którzy przy uczniach wyrażają swój negatywny stosunek do tego przedmiotu. Dlatego zachętą do udziału w zajęciach WDŻ są dla młodzieży innowacyjne aktywizujące metody pracy pod-

czas lekcji. Na ten aspekt zwróciło uwagę 67% nauczycieli. Okazuje się, że najbardziej popularne i lubiane treści dotyczą komunikacji, problemów związanych z dojrzwaniem, konfliktami i konstruktywnymi sposobami ich rozwiązywania, relacji rówieśniczych, ciąży, macierzyństwa i ojcostwa oraz kształtowania pożądanых cech charakteru. Pozostałe treści wydają się mniej ciekawe dla młodych ludzi. Takim tematem jest między innymi seks, który w opinii publicznej często postrzegany jest jako priorytetowe zagadnienie na WDŻ.

Badania Katarzyny Anny Brzuszkiewicz przeprowadzone wśród 105 uczniów z gimnazjum potwierdzają, że młodzież bardzo ceni sobie relacje rodzinne, a wyjaśnia je w kategorii więzi członków rodziny oraz wzajemnego zachowania się względem siebie. Zazwyczaj ocenia je jako dobre lub bardzo dobre, chociaż 8% młodzieży uznaje je za niewłaściwe. Według młodych ludzi jakość tych relacji wyznaczają cierpliwość, wzajemny szacunek, pomoc, szczere rozmowy, zrozumienie, wspólne rozwiązywanie problemów, unikanie używek i wspólne spędzanie czasu wolnego. Natomiast do zagrożeń współczesnej rodziny młodzież zakwalifikowała kłótnie, niewłaściwą komunikację lub jej brak, kłamstwo, osądzanie, zazdrość, brak wspólnie spędzanego czasu wolnego, agresję, uzależnienia, brak zrozumienia i łamanie zasad obyczajowych¹⁸.

Zalety i wady nauczycieli WDŻ

Interesujące pod względem badawczym jest ustalenie wad i zalet nauczycieli w powiązaniu z nauczaniem przez nich przedmiotem. W pierwszej kolejności skupiono się na zaletach, które dostrzegają w sobie sami badani (tabela 2).

Tabela 2. Zalety nauczycieli WDŻ
Table 2. Advantages of the FLE teachers

Zalety	N	%
Dobry kontakt z młodzieżą	26	65
Posiadanie wielu materiałów do lekcji, w tym filmów, prezentacji	1	0,3
Znajomość aktualnych problemów młodzieży	1	0,3
Komunikatywność	9	23
Poczucie humoru	5	13
Otwartość – na nowości i ludzi	23	58
Umiejętność aktywnego słuchania	11	28
Kreatywność	15	38

¹⁸ K. A. Brzuszkiewicz, *Współczesne zagrożenia dla relacji rodzinnych w opinii młodzieży gimnazjalnej*, [w:] J. Zimny (red.), *Rodzina. Powołanie – zadania – zagrożenia*, Wydawnictwo KUL, Stalowa Wola 2014, s. 971–977.

Zalety	N	%
Dobre przygotowanie merytoryczne – biologiczne	5	13
Empatia	9	23
Tolerancja	3	0,8
Młody wiek	2	0,5
Przygotowanie metodyczne	5	13
Doświadczenie życiowe w udanej rodzinie	3	0,8
Dyskrecja	1	0,3
Cierpliwość	3	0,8

Źródło: Opracowanie własne.

Source: Developed by the author.

Badani nauczyciele wskazali na 17 swoich zalet przekładających się na efektywność nauczania wDZ. Najwięcej pedagogów podkreśliło, że potrafi podtrzymywać dobre relacje z młodzieżą (65%) oraz wykazuje otwartość względem uczniów i zachowuje elastyczność w doborze nowych treści (58%). 38% badanych osób uważa, że są kreatywne, a 28% potrafi aktywnie słuchać innych ludzi. Wysoko rozwinięte umiejętności komunikacyjne oraz wysoki poziom empatii wyeksponowało 9 pedagogów. Po 5 nauczycieli uznało, że ich największymi atutami jest poczucie humoru, a także odpowiednie przygotowanie metodyczne i merytoryczne do nauczania młodzieży, szczególnie w zakresie anatomii. Kolejne pojedyncze wypowiedzi pedagogów świadczą o docenianiu przez nich jeszcze innych cech i umiejętności, aczkolwiek szczególnie istotne wydaje się dostrzeżenie przez 3 osoby pozytywnego doświadczenia funkcjonowania w szczęśliwej rodzinie, które może pomóc w przekazywaniu młodym ludziom wzoru budowania życia rodzinnego.

Badani nauczyciele wskazali także 8 swoich wad, które mogą utrudniać nauczanie przedmiotu wychowanie do życia w rodzinie (tabela 3). Około jedna trzecia ankietowanych zauważa swoje braki metodyczne (33%) i merytoryczne (30%), zwłaszcza w zakresie wiedzy psychologicznej i medycznej. Niepewność i obawę przed podejmowaniem z uczniami trudnych pod względem moralnym, etycznym czy społecznym tematów czuje 8 pedagogów, a 4 zdaje sobie sprawę z tego, że są wypaleni zawodowo, co skutkuje rutyną w ich pracy. Z braku konsekwencji w swoim postępowaniu z uczniami zdają sobie sprawę 3 osoby, a kolejne 3 odczuwają potrzebę dalszego doskonalenia w zakresie rozwijania umiejętności komunikacyjnych. Pozostałe odpowiedzi sugerują, że badani powinni szkolić się w zakresie pracy z dziećmi z niepełnosprawnością czy panowania nad emocjami. Niemal jedna trzecia (30%) badanych nauczycieli, uświadamiając sobie pewne deficyty, wyraża chęć dalszego kształcenia się w zakresie bardziej efektywnego nauczania młodzieży przedmiotu wDZ.

Tabela 3. Mankamenty nauczycieli wDZ
Table 3. Disadvantages of the FLE teachers

Wady	N	%
Wypalenie zawodowe, rutyna	4	1
Zbyt mała wiedza psychologiczna, medyczna	12	30
Niekonsekwencja	3	0,8
Lęk przed trudnymi pytaniami, zakłopotanie, brak pewności siebie	8	20
Braki komunikacyjne, narzucanie swojego zdania, „wolę mówić niż słuchać”	3	0,8
Braki metodyczne	13	33
Nerwowość	1	0,3
Nieumiejętność pracy z uczniami niepełnosprawnymi	1	0,3

Źródło: Opracowanie własne.

Source: Developed by the author.

Funkcjonowanie badanych nauczycieli w roli małżonka

Komunikacja stanowi jeden z podstawowych czynników determinujących poziom satysfakcji z relacji międzyludzkich. Plopa twierdzi, że każde małżeństwo ustala swoją strategię komunikacyjną, która wspomaga proces intymności między małżonkami, wyznacza własne style zarządzania konfliktami oraz system zasad i reguł panujących w rodzinie. Efektywne style komunikacyjne pomagają partnerom konstruktywnie rozwiązywać problemy w atmosferze życzliwości i zrozumienia. Natomiast nieefektywne strategie nacechowane są wrogim nastawieniem, brakiem szacunku i empatii oraz niekonstruktywnymi stylami rozwiązywania konfliktów. Wybór określonej strategii komunikacyjnej nadaje związkowi różną jakość¹⁹. W badaniu własnym założono, że nauczyciele wDZ mogą stanowić wzór do naśladowania dla młodzieży w zakresie funkcjonowania w roli małżonka.

Tabela 4. Dominujący typ komunikacji w małżeństwie nauczycieli wDZ
Table 4. The dominant type of communication in the marriage of FLE teachers

Typ komunikacji	Poziom komunikacji	N	%
wsparcie	niski	7	17,5
	przeciętny	26	65
	wysoki	7	17,5

¹⁹ M. Plopa, *Więzi w małżeństwie...*, dz. cyt., s. 124–125.

Typ komunikacji	Poziom komunikacji	N	%
zaangażowanie	niski	11	27,5
	przeciętny	24	60
	wysoki	5	12,5
deprecjacja	niski	11	27,5
	przeciętny	21	52,5
	wysoki	8	20
Ogółem		40	100

Źródło: Opracowanie własne.

Source: Developed by the author.

Wyniki surowe uzyskane na podstawie Kwestionariusza Komunikacji Małżeńskiej Kaźmierczak i Plopy przeliczono na steny i w ten sposób wyznaczono trzy poziomy komunikacji: wsparcie, zaangażowanie i deprecjacja (tabela 4). Okazało się, że w badanej grupie przeważa przeciętny poziom każdego typu komunikacji. 18% nauczycieli wDZ okazuje swoim partnerom szacunek poprzez docenienie ich pracy, okazywanie im zainteresowania i angażowanie się we wspólne rozwiązywanie problemów. Partnerzy stale wspierają się i wspólnie przeżywają chwile radosne i smutne. 13% badanych pedagogów dba o tworzenie atmosfery bliskości i zrozumienia poprzez okazywanie sobie uczuć, podkreślanie ważności partnera w swoim życiu, urozmaicaniu dnia codziennego i zapobieganie konfliktom. Natomiast 30% z nich unika zachowań agresywnych wobec małżonka, a także stara się go traktować na poziomie partnerskim. Ufa mu i unika kontrolowania jego działań oraz szanuje jego prawo do godności. Oznacza to, że 61% badanych osób w sposób właściwy komunikuje się z małżonkiem i może być autorytetem w tej roli dla młodzieży.

Poziom stylów przywiązaniowych nauczycieli biorących udział w badaniu określono przy użyciu opracowanego przez Plopę Kwestionariusza Stylów Przywiązaniowych. Wyniki dla stylów: bezpiecznego, lękowo-ambiwalentnego oraz unikowego badanych osób w relacji małżeńskiej przedstawia tabela 5.

Tabela 5. Dominujący styl przywiązania nauczycieli wDZ do małżonka

Table 5. The dominant style of attachment of the FLE teachers to the spouse

Styl przywiązania	Poziom stylu przywiązania	N	%
bezpieczny	niski	8	20
	przeciętny	12	30
	wysoki	20	50
lękowo-ambiwalentny	niski	9	22,5
	przeciętny	18	45
	wysoki	13	32,5

Styl przywiązania	Poziom stylu przywiązania	N	%
unikowy	niski	21	52,5
	przeciętny	12	30
	wysoki	7	17,5
Ogółem		40	100

Źródło: Opracowanie własne.

Source: Developed by the author.

Uzyskane wyniki badania świadczą o tym, że połowa badanych nauczycieli przedmiotu wychowanie do życia w rodzinie odczuwa satysfakcję w relacji małżeńskiej. Wie, że w sytuacjach trudnych ma wsparcie w partnerze. Komunikacja małżonków bazuje na zrozumieniu, zaufaniu, życzliwości oraz otwartości. Okazują oni sobie czułość i przywiązanie. Warto dodać, że takie zachowania i odczucia są obce 20% badanych osób. 33% pedagogów odczuwa niepokój związany z trwałością małżeństwa. Najczęściej te subiektywne obawy przed utratą partnera nie mają swojego odzwierciedlenia w rzeczywistych przesłankach, a wynikają z braku poczucia bezpieczeństwa, zbytnej wrażliwości oraz dużej koncentracji na związku małżeńskim. Jedynie 23% badanych nie ma podobnych problemów, a u 45% pojawiają się one ze średnim nasileniem. Typowy unikowy styl przywiązaniowy charakterystyczny jest dla 18% nauczycieli WDŻ, którzy zostali poddani badaniu. Oznacza to, że mają oni trudności w nawiązywaniu z małżonkiem pozytywnych relacji opartych na otwartości i intymności. Nie reagują, gdy partner daje komunikaty, że oczekuje większej bliskości, stawiając jednocześnie wyraźną granicę w okazywaniu emocji i nie pozwalając sobie na spontaniczność w relacji.

Zakończenie

Wychowanie do życia w rodzinie jest przedmiotem, który pojawił się w polskiej szkole w 1999 roku. Ministerstwo Edukacji Narodowej, w ramach wdrażanej reformy szkolnictwa w Polsce, 27 lutego 2018 roku ogłosiło modyfikację treści realizowanych przez uczniów w ramach tego przedmiotu. Jak dotąd brakuje szczegółowych informacji na temat nowej podstawy programowej, aczkolwiek trzeba mieć nadzieję na pozytywne zmiany, które będą skutkować bardziej efektywnym przygotowaniem młodych ludzi do funkcjonowania w roli dobrze uspołecznionego członka rodziny. Nie chodzi jednak o „urobienie” młodzieży, lecz wsparcie jej w procesie dorastania do dokonywania świadomych wyborów życiowych, z uwzględnieniem różnorodnych niebezpieczeństw i długofalowych ich skutków dla niej samej oraz innych osób z jej środowiska. Dlatego tak ważne

miejsce na tej drodze dorastania pełnią, zaraz po rodzicach, nauczyciele WDŻ. W sytuacji dysfunkcyjności rodziców to oni powinni stanowić podstawowy wzór do naśladowania dla młodzieży.

Na podstawie uzyskanych wyników badań, przeprowadzonych w grupie 40 nauczycieli przedmiotu wychowanie do życia w rodzinie, można sformułować kilka zasadniczych wniosków:

- większość nauczycieli została negatywnie zmotywowana zewnętrznie do nauczania WDŻ, co może skutkować ich negatywnym podejściem do nauczania treści;
- kobiety zdecydowanie częściej niż mężczyźni zachęcane są do nauczania tego przedmiotu;
- nauczyciele WDŻ realizują treści zawarte w podstawie programowej, chociaż uważają, że najważniejsze jest dostosowanie tematów do indywidualnych potrzeb młodzieży oraz trudności, na jakie ona napotyka;
- nauczyciele wykładający przedmiot wychowanie do życia w rodzinie dostrzegają zarówno swoje zasoby, jak i deficyty w zakresie przygotowania do nauczania WDŻ, natomiast jedna trzecia z nich chce doskonalić swój warsztat pracy;
- badane osoby dostrzegają konieczność rozwijania u uczniów umiejętności przydatnych w życiu rodzinnym i społecznym w sposób niekonwencjonalny;
- choć wielu badanych nauczycieli w niewłaściwy sposób komunikuje się ze swoim partnerem życiowym, połowa z nich ma bardzo pozytywne relacje małżeńskie i może stanowić wzór do naśladowania w tym zakresie dla młodych ludzi.

W literaturze przedmiotu niewiele jest aktualnych badań związanych z przedmiotem wychowanie do życia w rodzinie, a szczególnie z przygotowaniem nauczycieli do nauczania młodzieży w tym zakresie. Niemniej jednak Putyńscy twierdzą, że WDŻ kojarzy się wielu uczniom zarówno z nudnymi (rodzicielskie moralizowanie), jak i interesującymi zagadnieniami (seks, relacje partnerskie), które sporadycznie są poruszane podczas lekcji²⁰. Mimo to zazwyczaj chętnie uczęszczają na zajęcia WDŻ, ponieważ lekcje są bezstresowe i nie podlegają ocenie. Według autorów te dwa przeciwstawne poglądy młodzieży bezpośrednio wynikają z jej osobistych doświadczeń, a nawet można pokusić się o stwierdzenie, że odpowiadają za nie nauczyciele prowadzący ten przedmiot. Z przytoczonych przez nich wyników badań, zrealizowanych przez Instytut Badań Edukacyjnych w 2015 roku, wynika, że treści omawiane na lekcjach zazwyczaj są zgodne z oczekiwaniami młodych ludzi, niemniej jednak nie odpowiada im umiejscowienie zajęć w planie lekcji oraz nauczyciele, którzy powinni być zastąpieni ekspertami spoza szkoły.

²⁰ A. Putyńska, L. Putyński, *Wychowanie do życia...*, dz. cyt., s. 9.

W świetle przedstawionych wyników badań własnych i innych badaczy można sformułować pewne rekomendacje:

- treści z WDŻ powinny w sposób bezpośredni odzwierciedlać potrzeby młodzieży, czemu może służyć zbieranie na początku roku szkolnego propozycji tematów, które nauczyciel mógłby omówić podczas zajęć (część godzin WDŻ powinna być zarezerwowana na tematy dowolne);
- treści WDŻ należy skorelować z wynikami prowadzonych badań na temat trudności, z jakimi boryka się młodzież, oraz współczesnych czynników zagrożających jej rozwojowi;
- w ramach programów przygotowujących nauczycieli do nauczania WDŻ należy zwracać szczególną uwagę na wiedzę psychologiczną i medyczną, metodykę nauczania przedmiotu oraz treningi rozwijające kompetencje psychospołeczne pedagogów;
- dyrektorzy szkół powinni budować motywację wewnętrzną kandydatów do nauczania WDŻ;
- warto eksponować korzyści wynikające z prowadzenia przedmiotu WDŻ przez nauczycieli płci męskiej, którzy mogą stanowić doskonały wzór ojca i małżonka dla chłopców;
- wskazane byłoby podnosić prestiż przedmiotu w szkole między innymi poprzez współuczestniczenie rodziców w doborze treści omawianych na lekcji, dokonywanie wpisu na świadectwie o uczestniczeniu przez ucznia w lekcjach WDŻ, docenianie aktywności uczniów na zajęciach, realizowanie projektów edukacyjnych na bazie treści z WDŻ, podnoszenie świadomości społeczności szkolnej w zakresie ważności poruszanych zagadnień (wszystkich nauczycieli, rodziców, uczniów), zwiększenie liczby godzin z przedmiotu lub organizowanie dodatkowych pozalekcyjnych form aktywności dla uczniów, które będą połączone z treściami realizowanymi na lekcjach WDŻ.

Bibliografia

- Bartkowiak G., *Psychologia zarządzania*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Poznań 1999.
- Brzuszkiewicz K. A., *Współczesne zagrożenia dla relacji rodzinnych w opinii młodzieży gimnazjalnej*, [w:] J. Zimny (red.), *Rodzina. Powołanie – zadania – zagrożenia*, Wydawnictwo KUL, Stalowa Wola 2014.
- Kuśpit M., *Empatia*, „Remedium” 2007, nr 6.
- Matejczuk J., *Czynniki stymulujące rozwój empatii*, „Edukacja” 2005, nr 4.
- Plopa M., *Więzi w małżeństwie i rodzinie. Metody badań*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2005.
- Podstawa programowa – wychowanie do życia w rodzinie. Szkoła podstawowa – klasy IV–VIII, <https://men.gov.pl/wp-content/uploads/2016/11/wdz-ok.pdf> [dostęp: 22.02.2018].
- Putyńska A., Putyński L., *Wychowanie do życia w rodzinie. Poradnik dla nauczycieli*, ORE, Warszawa 2015.

- Rembowski J., *Empatia. Studium psychologiczne*, PWN, Warszawa 1989.
- Reykowski J., *Procesy emocjonalne, motywacja, osobowość*, PWN, Warszawa 1992.
- Reykowski J., *Z zagadnień psychologii motywacji*, wSiP, Warszawa 1976.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 sierpnia 1999 roku w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego (Dz.U. Nr 67, poz. 756).
- Stolarczyk K., *Koncepcja kompleksowego systemu motywacyjnego w przedsiębiorstwie społecznie odpowiedzialnym*, www.paunik.pl/referat_stolarczyk.pdf [dostęp: 23.02.2018].
- Śliwerski B., *Autorytety w pedagogice*, [w:] *Wielka Encyklopedia PWN*, t. 2, PWN, Warszawa 2001.
- Wasyłowicz M., *Autorytety medialne – starcie czy Wsparcie (?) autorytetów realnych współczesnej młodzieży*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2016, t. XXXV, z. 1.